

Horváth Viktória

Közlések grammatikai szerkesztettsége 6–9 éves gyermekek narratíváiban

A tanulmány 6–9 éves gyermekek spontán narratívájában a szintaktikai szerkesztettséget vizsgálja a közlések fejlődési mutatójának módszerével. A kutatás kérdése az, hogy milyen a gyermekek közléseinek grammatikai komplexitása az adott életkorokban, illetve hogy miként változik a közlések szerkesztettsége, a narratívák hossza és a beszédtempó évről évre. Az eredmények azt mutatták, hogy a 6–8 éves gyermekekhez képest a 9 évesek több szóból álló narratívákat hoztak létre, ezek grammatikai szempontból összetettebbek is voltak. A vizsgálat a gyermekek között óriási egyéni különbségeket adatolt. A nyelvi szint fejlettsége hatással lehet a tanulásra, illetve a tanultak írásbeli/szóbeli visszaadására, a nyelvi performancia eltérő szintje kihathat a tanulási folyamat sikerességére.

Bevezetés

Az anyanyelv elsajátítása nem zárul le 6 éves korban, azt követően is fontos mennyiségi és minőségi változások következnek be a beszéd számos területén, így a grammatikában is. Chomsky nyomán az anyanyelv-elsajátítás paradoxonának nevezik azt a jelenséget, hogy a gyermeknek egyszerű mondatok állnak a rendelkezésére, amelyek alapján el kell sajátítania anyanyelve grammatikai rendszerét. Az univerzális grammatika veleszületett eszköz, amellyel a gyermek rendelkezik, amikor az elsajátítási folyamat kezdetét veszi (Chomsky 1980). A grammatika teljes birtokbavételének idejét meghatározza az adott nyelv jellege is. Az angol nyelvre vonatkozó vizsgálatok szerint az *-ing* végződés és a többes szám jelének használata már 18 hónapos korban megjelenhet a gyermek beszédében, de több hónapot is igénybe vesz, mire a helyes használat kialakul. Ugyanakkor vannak olyan rendhagyó ragozási minták, mint például egyes melléknevek fokozása, amelyeket a gyermekek csak 8–9 éves korra tanulnak meg helyesen alkalmazni (Brown 1973). Néhány bonyolultabb tagadó szerkezet használata is csak iskoláskorra szilárdul meg az angol gyermekek beszédében (Crystal 2003). Az izlandi nyelvben szintén bizonyos nyelvtani kategóriák, például a többes számú alakok és a múlt idő használata csak 4 és 6 éves kor között mutat nagymértékű fejlődést. Egyes múlt idejű igék használata még 8 éves korra sem tökéletes; a morfológia elsajátítása még kisiskolás korban is zajlik az izlandi és a norvég nyelvben egyaránt (Ragnarsdóttir et al. 1999).

A magyarban az óvodáskor végéhez közeledve a beszédhangok rendszere, a szófaji kategóriák és használatuk, valamint a grammatikai formák nagy része megszilárdul a gyermek nyelvében (Gósy 2005), de például a fonológiai fejlődés egyik utolsó állomásaként a szóalak strukturális egyszerűsítéseként a mássalhangzó-kapcsolatok redukciója még előfordul (25% alatti arányban) 6 éves korban (S. Tar 2006). A gyermeknyelvben toldalékolásnál növekszik a toldalék időtartama a szótőhöz viszonyítva akkor, ha koartikulációs szabályt kell érvényesíteni (Gósy 1988). Óvodáskor végére a gyermekek már a felnőtt nyelvi mintának megfelelően toldalékolják a szavakat; a szintaktikai rendszer is gazdagodik. A kutatások szerint az 5–6 éveseknek a toldalékolásban általában már nem okoz problémát a szóvégi hang nyújtása vagy rövidítése, a kötőhang helyes használata; de a ritka töfajtások alkalmazása még kisiskolás korban is nehéz (Neuberger 2014). A nem produktív, rövidülő tövek (például *madár*) helyes alkalmazása a ragozásban 7–8 éves korban már megközelíti a produktív tövekét, de például a *v* tövű, jóval ritkább típus (például *víziló*) helyes használata 8 éves korban is csak 60% körüli (Pléh et al. 2002). Toldalékolt szavak időtartamát vizsgálva azt találták, hogy a 4 éveseknél még nem, de a 6 éves gyermekek beszédében nagymértékben érvényesül – a felnőttekhez hasonlóan – a kiegyenlítődési tendencia, vagyis a szótő időtartama változik a szótagszám függvényében, ugyanakkor a toldalékok időtartama állandó marad. A gyermek életkora

befolyásolja a toldalékorfémák temporális viszonyait is: a *-val/-ve*/ragokat a 6 évesek már szignifikánsan rövidebben ejtik, mint a fiatalabb gyermekek (Krepsz–Gósy 2017).

Óvodáskor végén a gyermekek már képesek hosszabb narratívák létrehozására, de az iskolásokhoz képest még rövidebb beszédszakaszokat hoznak létre, ezeket hosszú beszédszünetek tagolják. A 6 évesek narratívái rövidebb egyszerű mondatokból állnak, főként tárgyias szerkezeteket tartalmaznak (Neuberger 2014). Az alárendelések emelkedő számát figyelték meg ebben az életkorban a fiatalabb óvodások beszédéhez képest (Laczkó 2011).

A kutatási eredmények szerint az első osztályos iskolások az óvodásokhoz képest már nagyobb arányban használnak határozatlan és általános névmásokat, névmási határozószókat, ragozott főnévi igeneveket, változatos igeidőket. A nehezebb toldalékok vagy az ikes igék ragozása ugyanakkor még ebben az életkorban is okozhat problémát (Laczkó 2011). Csak kisiskolás korban, 9 éves korra épül ki teljesen a felnőttekéhez hasonló nyelvtan (Pléh 2006). Narratívák során a kisiskolások az óvodásokhoz képest hosszabb beszédszakaszokat hoznak létre, a beszédszünetek időtartama csökken, a beszédtempó nő. Ez a szünetekre és a tagolásra vonatkozó változás a kognitív fejlődésnek köszönhető, a gyermekek egyre jobban képesek összehangolni a tervezési és a kivitelezési folyamatokat. Közléseik szintaktikai szerkesztettsége magasabb, mint az óvodásoké, többféle bővítményt használnak (Neuberger 2014). Az intézményesített oktatás során a gyermekek nemcsak az írott nyelvet, hanem egy speciális szókinccset is elsajátítanak, a nyelvi tudatosság tovább fejlődik (Adamikné 2006). Az új nyelvi közegbe való kerüléssel gyarapodik a beszédtapasztalat a különböző beszédhelyzetekben, a gyermekek újabb pragmatikai szabályokat is elsajátítanak, egyre nagyobb rutint szereznek a hangos megszólalásban.

A grammatikai, szintaktikai fejlődés vizsgálatára több módszer is a rendelkezésre áll. A következőkben ismertetett módszerek gyermekek (spontán) beszédének az elemzésén alapulnak, nem irányított feladatot tartalmaznak. Az MLU (mean length of utterance) eljárás lényege a következő: a gyermek rögzített beszédében megszámlolt tartalmas szavakat elosztják a helyes mondatok számával. Az MLU-módszer alapján Brown (1973) a grammatika fejlődését öt szakaszra osztotta a szavak megjelenésétől egészen az összetett mondatok és a különböző szerkezetek helyes használatáig. Az MLU-módszerrel másfél és 5 éves kor közötti angol gyermekek beszédét vizsgálva szignifikáns különbséget találtak az egyes életkori csoportok között; átlagosan 1,5 morfémaival produkáltak többet a gyermekek évről évre (Miller–Chapman 1981). Szignifikánsan lineárisan nőtt az MLU-érték 1 és 7 éves kor között is holland gyermekek spontán történetmeséléseiben (Faes et al. 2015). A módszert használják tipikus és atipikus beszédfejlődésű gyermekek beszédének az összehasonlítására is (Tavakoli et al. 2015). Specifikus nyelvi zavart mutató gyermekek minden életkorban alacsonyabb MLU-értéket produkáltak, mint tipikus beszédfejlődésű társaik (Rice et al. 2010; Thordardottir 2016).

A LARSP- (Language Assessment Remediation and Screening Procedure) módszer egyrészt a gyermekektől rögzített spontán beszéden, másrészt a szülőktől származó adatokon alapszik. Az eljárás alkalmazható a tipikus és az atipikus grammatikai fejlődés elkülönítésére is. A LARSP-módszert több más nyelv mellett a magyar nyelvre is alkalmazták 2–4 éves gyermekek beszéde alapján a grammatikai képességek vizsgálatára. Elemezték, hogy a különböző életkorú gyermekek beszédében milyen előfordulást mutatnak az adott szófajok, igeidők, bővítmények (Bunta et al. 2016).

A korai (8–16, illetve 16–30 hónapos kor) nyelvfejlődés vizsgálatára fejlesztették ki a Communicative Development Inventories (CDI-), szülői beszámolón alapuló módszert, amelynek magyar adaptációja is megtörtént (KOFÁ; Kas et al. 2010). Az eljárás lényege az, hogy a szülő által kitöltött kérdőíveken feltüntetik a 8–16 hónapos gyermek által megértett mondatokat, a megértett és a produkált szavakat, valamint a gesztusokat is. A nagyobb gyermekek esetében a kérdőív csak a produkció jellemzőit térképezi fel (szókinccs, rag- és névutóhasználat): a szülő hallotta-e az adott szavakat a gyermektől, és ha igen, milyen alakban. A szülői válaszok érvényességét produkciós vizsgálattal is ellenőrizték.

A szavak esetében erős korrelációt találtak a szülői ítéletek és a gyermeki produkciós teljesítmény között; a ragok és a névutók esetében a korreláció alacsonyabb értékű volt.

A szószám elemzése (NTW, number of total words) azt mutatja meg, hogy mennyire beszédes a gyerek, ez utalhat a nyelvi képességek szintjére. 5–6 éves perzsa gyermekek például átlagosan 271 szót ejtettek a vizsgált 50 közlést tartalmazó spontánbeszéd-mintában (Tavakoli et al. 2015).

A spontán beszéd szintaktikai komplexitásának megítéléséhez használható a *közlésegységek fejlődési mutatója* (KFM-) módszer, amelyet a hetvenes években dolgoztak ki az angol nyelvre (DDS, Developmental Sentence Scoring; Lee–Canter 1971). Az eljárás a gyermekek rögzített beszéde alapján azt vizsgálja, hogy milyen a közlések morfológiai és szintaktikai szerkesztettsége; a névmások és egyéb szófajok, valamint az igeidők, az igemódok, a bővítmények, továbbá a tagadó formák használatának a szintje. A magyar nyelvre Gerebenné Várbíró Katalin, Gósy Mária és Laczkó Mária (1992) adaptálta a módszert, amelyben a spontán beszéd szavainak, szerkezeteinek és mondatainak meghatározott értéke van. A szavak pontozásának alapelve a magyar nyelvtan sajátosságait, illetve a magyar gyermek anyanyelv-elsajátítási szakaszait veszi figyelembe.

Az elmúlt évtizedben csupán néhány kutatás született a magyar nyelvre a módszer felhasználásával. Húsz 6 éves óvodás spontán beszédének az elemzése szerint a KFM-átlagérték 17,1 pontnak adódott; az egyéni pontértékek igen változatosak voltak. A legkisebb érték fiúknál 4,5, a lányoknál pedig 7 pont volt. A legmagasabb értéket egy fiúnál adatolták (32,9 pont), a lányok legmagasabb KFM-értéke 29,9 pont lett (Horváth 2006). Diszlexiás és nem diszlexiás középiskolások spontán beszédének az elemzése azt mutatta, hogy a diszlexiás tanulók szignifikánsan alacsonyabb KFM-pontszámot értek el, mint a kontrollcsoport tagjai; ugyanakkor a létrehozott szöveg típusa is nagymértékben befolyásolta a szintaktikai komplexitást. A mese műfajában mindkét csoport beszélői összetettebb szerkezeteket, bonyolultabb igeidő- és bővítményrendszert alkalmaztak, mint a spontán narratívákban (Horváth–Imre 2009). Diszlexiás és nem diszlexiás általános iskolás gyermekek körében végzett kutatás során ugyanakkor nem találtak különbséget a KFM-értékekben a két csoport között (Vakula 2012). Tipikus beszédfejlődésű óvodások és kisiskolások spontán beszédében évről évre emelkedett a KFM-pontszám; a legnagyobb különbségeket a 4 és az 5 éves óvodások, valamint a 7 és 8 éves iskolások között adatolták. Összefüggést találtak továbbá a KFM-pontszám és az MLU-szám között (Laczkó 2011). Első osztályos tanulók körében végzett kutatás eredményei azt mutatták, hogy az enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekek átlagosan mindössze 4,9 KFM-pontot értek el, a kontrollcsoport tagjai pedig 13,5 pontot (Verebélyi 2013). Neuberger (2014) tipikus beszédfejlődésű 6, 7, 9, 11 és 13 éves gyermekek körében végzett vizsgálata azt mutatta, hogy az életkor előrehaladtával évről évre nőtt az egyes csoportokban mért KFM-érték, a gyermekek közlései szintaktikailag egyre bonyolultabbak lettek. Az óvodások pontszámai szignifikánsan alacsonyabbak voltak az iskolás gyermekekénél, a 7 évesek pontértéke pedig a 11 és 13 évesekéitől különbözött szignifikáns mértékben. Nemcsak spontán beszéd elemzésére, iskolai írásbeli fogalmazások (kézírás vs. gépírás) grammatikai szerkezeteinek a vizsgálatára is használták a KFM-módszert. A negyedik osztályos lányok és fiúk csoportjában is magasabb volt a kézzel írt fogalmazások KFM-mutatója, vagyis ezek változatosabb szerkezeteket tartalmaztak, grammatikailag, szintaktikailag komplexebbek voltak, mint a számítógéppel készültek (Laczkó–Kovácsné 2017).

A jelen kutatás célja a grammatikai szerkesztettség vizsgálata óvodáskor végétől harmadik osztályos korig. A kutatás fő kérdése az, hogy milyen a gyermekek közléseinek grammatikai, szintaktikai komplexitása az adott életkorban, illetve hogy miként változik a közlések szerkesztettsége évről évre. Van-e lineáris fejlődés a grammatikai performanciában, vagy a változás csak nagyobb életkori eltérés esetén igazolható? Választ keres arra a kérdésre is, hogy a gyermekek milyen szívesen, milyen hosszan és milyen beszédtempóval beszélnek az egyes életkori csoportokban. A hipotézisek a következők voltak: 1) a közlésegységek fejlődési mutatója függ a gyermek életkorától, 2) a gyermekek egyre több szóból álló narratívákat hoznak létre az életkor előrehaladtával, 3) a beszéd tempója évről évre gyorsul, 4) a narratívákban létrehozott szavak száma és a grammatikai

összetettség összefüggést mutat (minél többet beszél egy gyermek, annál bonyolultabbak a közlései grammatikailag).

Anyag és módszer

A kutatáshoz spontán narratívákat rögzítettem. A felvételi protokoll mindig ugyanaz volt: a kísérletvezető arra kérte a gyermeket, hogy meséljen a családjáról, vagy arról, hogy mit szoktak csinálni az óvodában/iskolában, mit szeret játszani a szabadidejében stb. A továbbiakban az interjút készítő személy csak akkor szólalt meg, amikor a gyermek elakadt, és újabb kérdésre volt szükség. A felvételek a megszokott óvodai/iskolai környezetben készültek Sony ICD-SX700 típusú hangfelvevővel; az interjúkészítő mindig ugyanaz a személy volt.

A kutatáshoz 6, 7, 8 és 9 éves gyermekekkel készültek narratívák (korosztályonként 10 fő, 5 lány és 5 fiú). A 6 évesek óvodások voltak, a 7 évesek első, a 8 évesek második, a 9 évesek harmadik osztályosok. A gyermekek mindannyian budapestiek, egynyelvűek, tipikus beszédfejlődésűek voltak, és egyiküknek sem volt hallásproblémája és beszédhibája.

A kutatás anyaga 40 narratíva, a teljes korpusz időtartama 112 perc. A felvételeket a Praat 5.3 programban annotáltam beszédszakasz- és szószinten (Boersma–Weenink 2013). A gyermekek beszédtempóját (szó/perc) és a szavak számát automatikusan határoztam meg Praat scripttel.

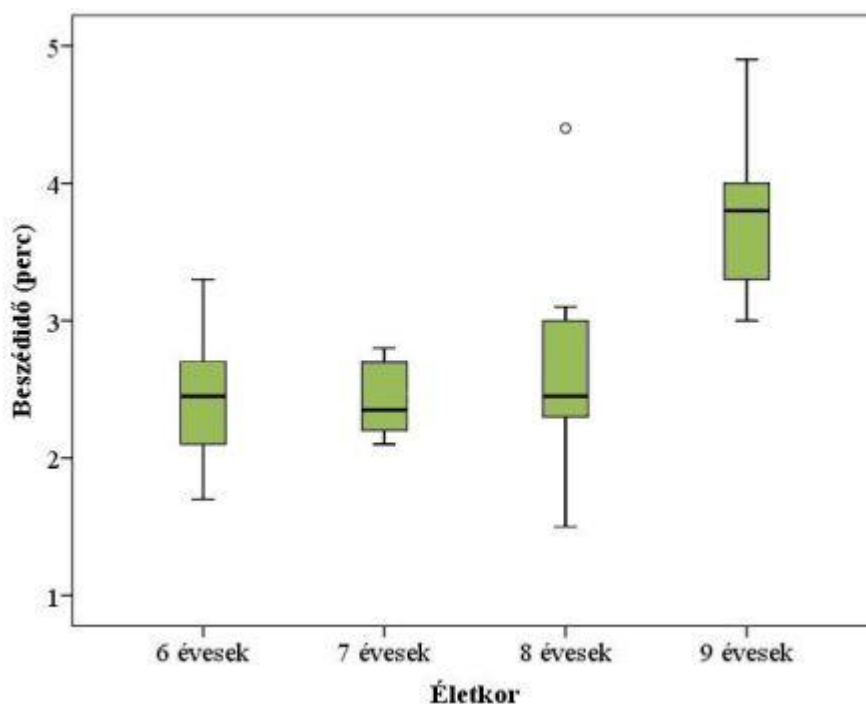
A narratívák grammatikai és szintaktikai szerkesztettségének vizsgálatát a közlésegységek fejlődési mutatója (KFM) nevű módszerrel végeztem. Az eljárás lényege a következő: a gyermek közléseiben a szavak és a grammatikai szerkezetek különböző pontértékkel bírnak. Az összpontszámhoz hozzáadjuk a grammatikailag helyes mondatok számát, majd az összeget elosztjuk a narratíva összes mondatának számával. A szófajok közül a névmások, a számnevek, az igenevek, a határozószók és a kötőszók érnek pontot. A mutató névmás használata például egy pontot ér, de a *hozzám, nekem* stb. alakok hat pontot. A jelen és a múlt idő, valamint a különböző igemódok (kijelentő, feltételes, felszólító) és a bővítmények alapján is differenciálódnak a pontszámok. Az igeragozás terén például az általános ragozás (*futok, a kislány megy*) egy pontot ér a rendszerben, de például a múlt idejű határozott ragozás (*a kakaót adták*) ötöt. Az eljárás jelenleg még nincs sztenderdizálva (Gerebenné 2009), de a szerzők az adaptáció mellett kísérleti adatokat is megadtak az egyes életkorokra vonatkozóan, eszerint a 4 évesek átlagos KFM-pontszáma 7,3 volt, egy jól beszélő 7 éves gyermeké pedig 11,1 pont (Gerebenné et al. 1992).

A statisztikai elemzést az SPSS 20.0 programmal végeztem. Az adatok eloszlását minden esetben ellenőriztem. A beszédidő, a szószám és a KFM-értékek statisztikai elemzése GLM egytényezős analízissel készült, a faktorok a gyermekek életkora és neme voltak.

Eredmények

Meghatároztam minden csoportban a gyermekek beszédidejét. A 6–8 éves gyermekek között nem volt jelentős különbség. A 6 évesek és a 7 évesek csoportszintű átlaga egyaránt 2,4 perc (átlagos eltérés: 0,5 és 0,3 perc), a 8 éveseké 2,6 perc (átlagos eltérés: 0,8). A 9 évesek jóval hosszabban válaszoltak ugyanazon témájú kérdésekre, szívesen meséltek a mindennapjaikról (átlag: 3,7 perc, átlagos eltérés: 0,6).

A GLM statisztikai elemzés eredménye azt mutatta, hogy a gyermekek összes beszédidejét szignifikáns mértékben meghatározta az életkor [$F(3, 39) = 14,001$ $p < 0,001$ $\eta^2 = 0,568$ – a parciális együtttható értéke szerint az adatok több mint felét magyarázza az életkor mint változó]. A csoportok közötti különbség ugyanakkor csak a fiatalabb csoportok és a 9 évesek között volt statisztikailag szignifikáns (Bonferroni post-hoc teszt: minden esetben $p < 0,001$; 1. ábra). A gyermekek neme nem volt szignifikáns hatással a beszédidőre.

1. ábra

A beszédidő az egyes életkori csoportokban

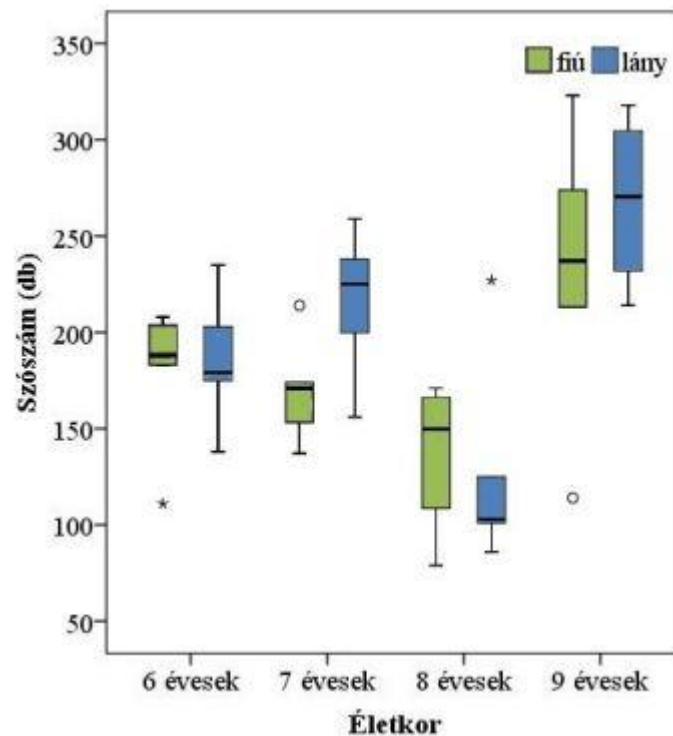
A teljes korpusz 8165 szót tartalmaz; ebbe csak a gyermekek által ejtett szavakat számoltam bele (a szótöredékek kivételével). A szószámok hasonlóan alakultak a 6 és a 7 éves korosztályban. Az összes szószám és a gyermekekenkénti átlag is alacsonyabb volt a 8 éveseknél; a 9 évesek produkálták a legtöbb szószámú narratívákat (1. táblázat).

1. táblázat

A szószámok alakulása az egyes korcsoportokban

Korcsoport	Összes (db)	Átlag (db)	Határértékek (db)
6 évesek	1824	182	111–235
7 évesek	1927	192	137–259
8 évesek	1613	161	79–422
9 évesek	2801	280	114–567

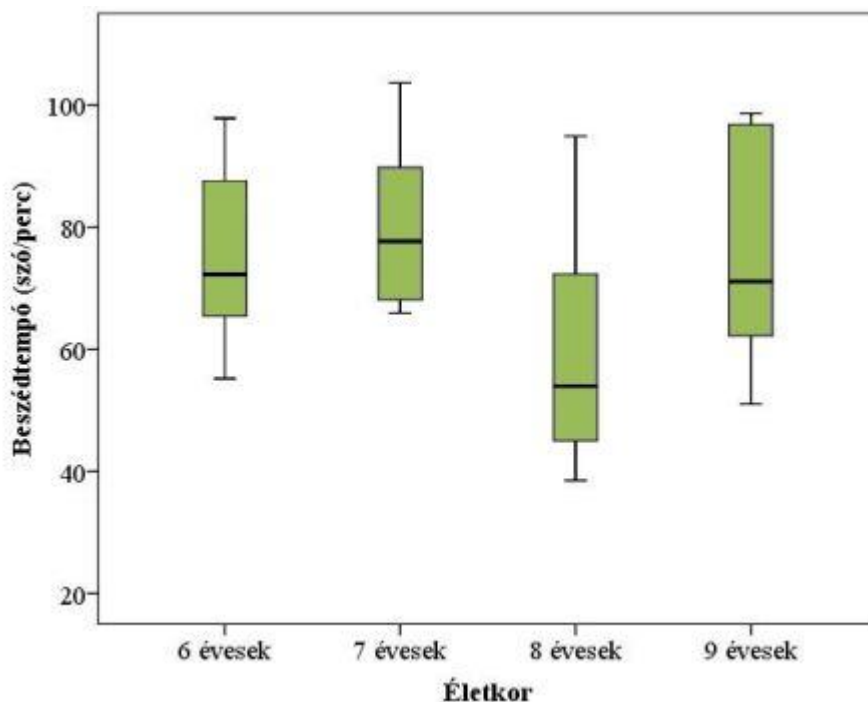
A statisztikai elemzés – amelyben a kiugró értékek nem szerepeltek – azt mutatta (GLM egyváltozós varianciaanalízis), hogy a gyermekek életkora szignifikánsan befolyásolta, hogy a narratívákban hány szót produkáltak [$F(3, 38) = 8,899$ $p < 0,001$ $\eta^2 = 0,471$ – a parciális együttható értéke azt mutatta, hogy az adatok majdnem felét magyarázza az életkor mint változó]. A Bonferroni post-hoc teszt a 6 és a 9 évesek ($p = 0,034$), illetve a 8 és a 9 évesek között volt statisztikailag szignifikáns ($p < 0,001$). A gyermekek neme nem befolyásolta a szószámok alakulását szignifikáns mértékben, noha a lányok átlagosan több szót hoztak létre a narratívákban (2. ábra).

2. ábra

Szószám a narratívákban

Elemeztem, hogy a gyermekek milyen gyorsan beszéltek, hány szót ejtettek percenként a narratívákban. A 6 évesek átlagosan 76 szót ejtettek percenként (szórás: 14 szó/perc), a 7 évesek 79 szót (szórás: 12 szó/perc), a 8 évesek 58 szót (szórás: 17 szó/perc), a 9 évesek 72 szót (szórás: 16 szó/perc). A statisztikai elemzés azt mutatta, hogy a beszédtempóra hatással volt a gyermekek életkora [egytényezős ANOVA: $F(3, 49) = 3,567$ $p = 0,024$]. A 6, 7 és 9 éveseknél nagyon hasonló volt a percenként ejtett szavak száma, a 8 éveseknél lassabb beszédtempót adatoltam (1. ábra). A csoportok közötti Bonferroni post-hoc teszt csak a 7 és a 8 évesek esetében ($p = 0,027$) igazolt szignifikáns különbséget (3. ábra). A nemek között nem volt szignifikáns eltérés a beszédtempóban.

3. ábra

A beszédtempó az egyes életkori csoportokban

Elemeztem a narratívák közléseinek grammatikai szerkesztettségét a KFM-módszerrel. A 6 évesek átlagos KFM-értéke 17,9 (átlagos eltérés: 4,8); a fiúké 16,8 (átlagos eltérés: 5,1), a lányoké átlagosan valamivel magasabb (18,9; átlagos eltérés: 4,9). A legkevesebb pontszám a hatévesek között 9,8; a legmagasabb pedig 22,8; az előbbit egy fiú, az utóbbit pedig egy lány beszédében lehetett adatolni.

A 6 éves óvodásoknál stabilan kialakult a határozott és az általános ragozás, valamint az igeidők megfelelő használata, de még ritkán produkálnak jelzős szerkezetet (*egy ilyen nagy bokor volt, átöltözünk ballagó ruhába*). Narratíváikban gyakori volt az ige és a főnévi igeneves szerkezet (*elkezdünk valamit csinálni, szoktunk bújócskázni*), de nem ragozott formában. A gyermekek különféle névmásokat használtak (*másikat, egymásnak, vele együtt*). Bővítményeik elsősorban helyre és időre vonatkoztak, de beszédükben szerepelt mód-, társ- és eszközhatározó is; ritkán állandó határozó, vonzat (*megtanítottak sok mindenre*). Közléseikben csak elvétve fordult elő grammatikai hiba (1000 szóra vetítve 3,8 darab), például: *sok játékok* (egyeztetés), *itt hogyan kimegyünk is* (szórend).

A gyermekek között nagy egyéni különbségek voltak adatolhatók. Többségük már szívesen és hosszan beszélt, de két gyermek nagyon szűkszavúan válaszolt a kifejtendő kérdésekre. Az alábbiakban két részlet következik a legkevesebb (első példa) és a legtöbb (második példa) KFM-pontértékű narratívából (a részleteket megfelelő helyesírással, de központozás és szünetek nélkül közlöm).

(1) K: *Mit szoktál otthon csinálni*

V: *A kistesómmal játszani*

K: *Miket szoktatok játszani*

V: *Hát ilyen társasjátékot*

K: *Milyen társasjátékaitok vannak*

V: *Nem tudom*

K: *És szoktál anyukádnak otthon segíteni valamiben*

V: *Nem*

(2) K: *Mit szoktatok otthon csinálni*

V: *Anyával szoktunk otthon társasjátékozni amikor tesó alszik meg szoktunk rajzolni meg mindenfélét szoktunk kézműveskedni és mindig amikor valami például anyával rajzolunk vagy apával akkor tesó vagy velünk rajzol vagy mindig egyedül mást játszik és reggel mindig amikor kijövünk az ágyból akkor megreggelizünk kijövünk hogy kijövünk az ágyból megreggelizünk és eljövünk az óvodába és utána mindig mi játszunk a mindenfélét a barátnőimmel itt is szoktunk társasjátékozni mindenfélét és utána elmegyünk reggelizni itt az óvodába és még mindenfélét szoktunk játszani és akkor amikor megreggeliztünk utána kimegyünk az udvarra és ott is homokozunk meg szoktunk néha labdázni meg mászókázni meg hintázni (a kísérletvezetőnek itt kellett újabb kérdést feltennie)*

Az első gyermek egész narratívájára jellemző a feltűnő mértékű szűkszavúság, csak jelen időt használ, közléseit logikátlanság és ismétlések jellemzik, például: *lehet hogy nem megyünk ki az udvarra lehet hogy ki akkor nem maradunk itt hogyha kimegyünk is akkor pedig itt maradunk hogyha pedig nem megyünk ki kevesebbet maradunk itt hogyha kimegyünk*. A második gyermek szívesen és hosszan beszél, narratíváját ige + főnévi igeneves szerkezetek (*szoktunk társasjátékozni*), változatos névmáshasználat (*mindenfélét, mást, velünk*), jövő idő használata (*elő fogjuk adni*), bővítményes szerkezetek (*kijövünk az ágyból*) jellemzik.

A 7 éves első osztályosok átlagos KFM-pontszáma (18,1; átlagos eltérés: 5,6) szinte megegyezik az óvodásokéval. Ebben a korosztályban azonban nagyobb különbséget találtunk a fiúk (átlag: 14,1, átlagos eltérés: 2,8) és a lányok (átlag: 21,8, átlagos eltérés: 5,3) pontszámai között, mint az óvodásoknál. A legalacsonyabb KFM-érték 11,4 (fiú); a legmagasabb pedig 27,6 (lány) volt.

Az első osztályos gyermekek narratíváiban minden olyan grammatikai és szintaktikai egység szerepelt, mint az óvodásoknál, továbbá megjelentek a határozói igeneves szerkezetek (*ülve játszunk, le vannak fordítva*). A grammatikailag nem megfelelő szerkezetekben (1000 szóra vetítve 3,8 darab) például egyeztetési hiba (*a helikopter pásztázzák körül*); hibás ragozás (*nehezek a feladatok*) fordult elő.

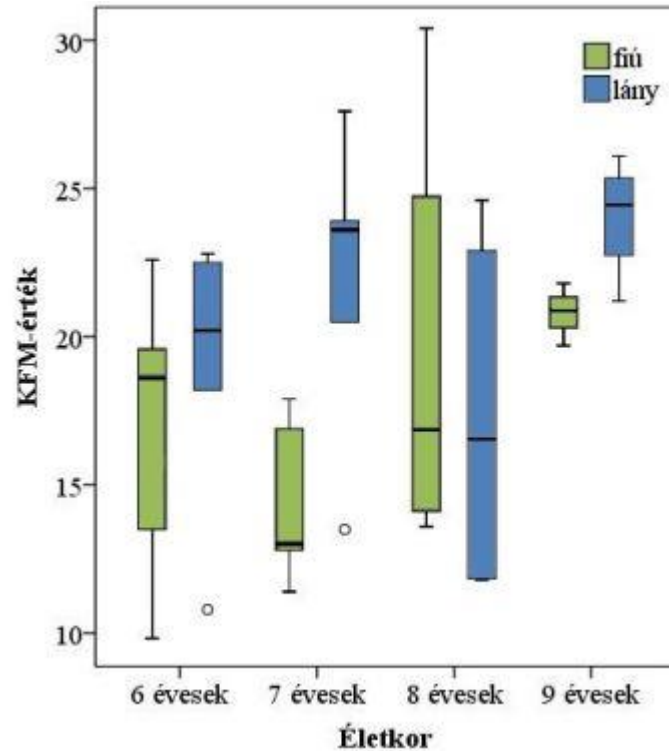
A 8 éves második osztályosok átlagos KFM-értéke 16 pont (átlagos eltérés: 7,8). A 8 éveseknél a fiúk átlagos pontszáma 16,7 (átlagos eltérés: 9,1); a lányoké 15,3 (átlagos eltérés: 7,3). A legalacsonyabb KFM-érték 5,7 (fiú); a legmagasabb pedig 30,4 (fiú) volt.

A 8 éveseknél adatolható volt az összes, fiatalabb gyermekeknél megjelenő grammatikai kategória. Elsőként náluk volt tapasztalható, hogy egy gyermek visszakérdezett az interjúkészítő kérdésére követően. Narratíváikban megjelentek a *tulajdonképpen* határozószó, a *mondjuk* lexéma vagy a *kimondottan jó* fokhatározós szerkezet. 3,7 grammatikailag hibás szerkezet fordult elő 1000 szóra vetítve (*meggyulladt egy gyerekek háza, vannak ilyen lány is benne*).

A 9 éves harmadik osztályosoknál a KFM-átlaga a fiatalabb gyermekekénél jóval magasabb, 23,2 pont volt (átlagos eltérés: 7,6). A fiúk átlaga 20,3 (átlagos eltérés: 9,1), a lányoké ennél magasabb, 26,1 pont volt (átlagos eltérés: 4,9). A legalacsonyabb pontszám 6,6 (fiú), a legmagasabb ennek többszöröse, 34,3 (lány) volt, a különbségek tehát ebben az életkorban is óriásiak a gyermekek beszédének grammatikai szerkesztettségét tekintve.

A 9 évesek – ahogyan az a szószámokból is látszik – bőbeszédűen, az adott témát hosszan kifejtve válaszoltak a kérdésekre. Változatosan használták a jelen és a múlt idejű alakokat, egyre több a jelzős szerkezet és a különféle határozó. A 9 éveseknél találtunk példát először a *semmilyen, sehogy, magam* névmásokra. Az ő beszédükben jelent meg az ige jövő idejű formája (*el fogom nevezni*); valamint az ige + főnévi igeneves szerkezet ragozott formája (*Még kell beszélnem?, sikerült belelőnöm a közepébe*). Mindössze 2,5 grammatikai hiba fordult elő a narratívákban 1000 szóra vetítve (*össze van rakva a bútorok, nem tudtuk velünk játszani*).

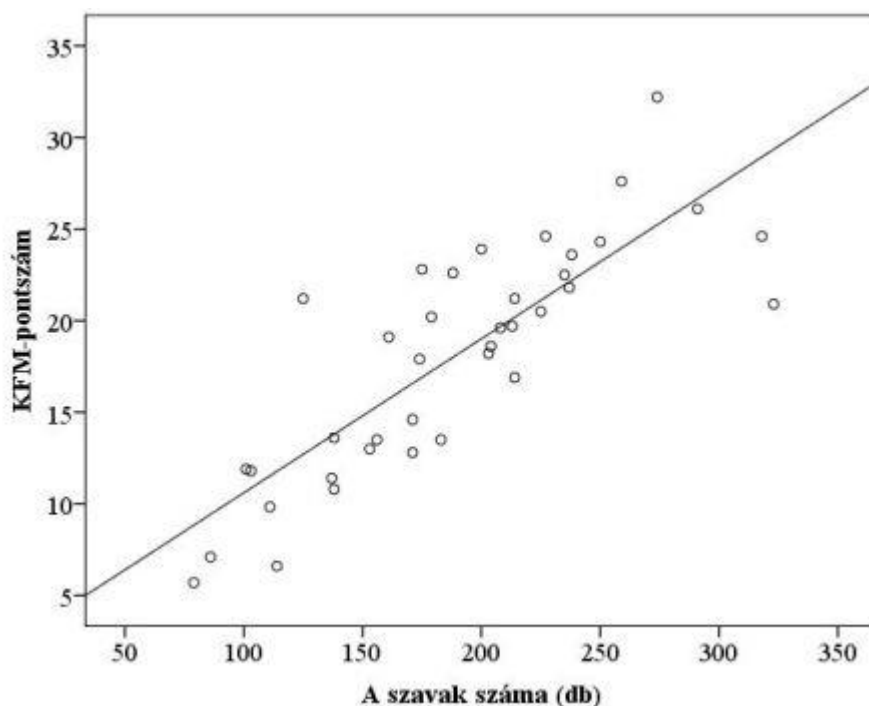
Az egyes életkori csoportokban adatolt KFM-értékeket GLM egyváltozós varianciaanalízissel vizsgáltam (a 10 alatti és a 30 feletti értékeket a statisztikai vizsgálatnál nem vettem figyelembe). Az eredmények szerint a gyermek életkora nem volt statisztikailag szignifikáns hatással a grammatikai szerkesztettségre; továbbá a gyermek neme sem befolyásolta szignifikánsan a KFM-értékeket (4. ábra).

4. ábra

A KFM-értékek az egyes korcsoportokban

A szószám és a közlések grammatikai szerkesztettsége összefüggést mutatott, erős korreláció található a szavak száma és a KFM-pontszám között ($r = 0,856$ $p < 0,001$, 5. ábra).

5. ábra
A szószám és a KFM-értékek összefüggése

Következtetések

A jelen kutatásban 6–9 éves gyermekek narratíváit elemeztem a közlésegyeségek fejlődési mutatójának a módszerével. Az adatok azt mutatták, hogy – hipotézisemmel ellentétben – a gyermekek életkora nem volt szignifikáns hatással a KFM-értékekre. A 6, 7 és 8 évesek átlagos pontszáma nem mutatott jelentős eltérést (17,9 pont; 18,1 pont; 16 pont), a 9 éveseké azonban jóval magasabb volt (23,1 pont). Egy korábbi kutatás (Laczkó 2011) eredményei szerint az életkor előrehaladtával nőtt az egyes korcsoportokban mért KFM-átlagérték óvodáskortól kisiskolás korig (4 évesek átlaga: 10,2 pont; második osztályosoké: 23,5 pont), de a különbség csak bizonyos korcsoportok között volt statisztikailag is igazolható. Egy másik kutatás során Neuberger (2014) szintén szignifikáns változást igazolt a grammatikai szerkesztettségben az életkor függvényében; a csoportok közötti különbség azonban csak a 6 és a 7 évesek (14,4 pont és 19,9 pont), illetve a 6 és a 9 évesek (22,1 pont) esetében volt szignifikáns; a 7 és a 9 évesek között nem.

A jelen kutatásban a lányok minden életkori csoportban (a 8 évesek kivételével) átlagosan magasabb KFM-értéket értek el, közléseikre összetettebb szerkezetek, változatosabb bővítmények voltak jellemzőek; de a gyermek neme nem volt szignifikáns hatással a KFM-pontszámra – ugyanez volt egy korábbi kutatás eredménye is (Neuberger 2014).

Noha nem volt statisztikailag igazolható lineáris fejlődés a grammatikai szerkesztettségben 6 és 9 éves kor között, de bizonyos minőségi változások kimutathatók a grammatikai szerkezetek használatában. A 7 éveseknél találtunk példát a határozói igenév használatára, az óvodásoknál még nem. Csak a 9 évesek narratíváiban jelent meg a jövő igei szerkezet és a ragozott főnévi igenév, továbbá a *semmi, sehogy, magam* névmások használata. 9 éves korban a gyermekek már elsajátították az írott anyanyelvet, sok iskolában éppen harmadik osztályban vezetik be az idegennyelv-oktatást is. A gyermekek nyelvi tudatosságának fejlődése mellett pragmatikai tudásuk is bővül, elsajátítják újabb beszédhelyzetek szabályait. Mindezek hatással vannak a nyelvi rendszer újabb elemeinek a kiépülésére, a közlések grammatikai szerkesztettségének a fejlődésére.

A feltételes mód használatára ugyanakkor még egyik korcsoportban sem találtam példát, feltételezhetően a témák sajátosságai miatt.

Elemeztem, hogy a gyermekek milyen gyorsan beszéltek a vizsgált életkori csoportokban. A 6, 7 és 9 évesek 72–79 szót produkáltak egy perc alatt; a 8 évesek 58 szót. Hipotézisemmel ellentétben nem változott nagymértékben az életkor előrehaladtával a gyermekek által percenként ejtett szavak száma. Ezt mutatta egy korábbi kutatás eredménye is, ahol ugyanilyen korú gyermekek átlagos beszédtempója 81–89 szó/perc volt (Neuberger 2014).

A gyermekek életkora a hipotézisnek megfelelően szignifikáns hatással volt a beszédidőre, illetve a narratívákban létrehozott szavak számára. A 6, 7 és 8 évesek között nem volt jelentős különbség ezekben a paraméterekben, a 9 évesek azonban átlagosan 100 szóval produkáltak többet a narratívák során; szívesen, hosszan beszéltek. A nyelvi tudatosság magasabb szintje, a grammatikai rendszer biztos használata és a szóbeli szövegalkotásban való nagyobb tapasztalat egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a harmadikos gyermekek több szóból álló, hosszabb narratívákat hoztak létre.

A gyermekek között minden életkorban nagy egyéni különbségeket lehetett adatolni. Még a 8 évesek között is akadt, aki szinte csak egy-egy szóval válaszolt a kifejtendő kérdésekre, és voltak sokan, akik szívesen és hosszan beszéltek. Nemcsak a narratívák szószámában voltak óriási individuális különbségek ugyanazon életkorú gyermekek között, hanem a közlések grammatikai szerkesztettségében is. A 9 éveseknél is akadt olyan gyermek, aki csupán 6,6 KFM-pontszámot ért el, és volt, aki ennek többszörösét, 34 pontot.

Hipotézisemnek megfelelően a szószám és a közlések szerkesztettsége összefüggést mutatott. Ez arra utal, hogy sok lexikai elem ismeretére és használatára van szükség a grammatikailag bonyolultabb közlések létrehozásához. Az összefüggés azonban fordítva is igaz: ha egy gyermek biztonsággal elsajátította anyanyelve grammatikai rendszerét, akkor képes hosszabb közlések magabiztos létrehozására, a magasabb nyelvi szint miatt szívesebben is beszél. Ha a gyermeknél van valami probléma az anyanyelv elsajátításában, a kompetenciában (Chomsky 1979), akkor ez a performancia szintjén is megjelenik (Gósy 2009).

A kutatás további tanulsága, hogy a grammatikai szerkezetek összetettsége nem lineárisan fejlődik évről évre óvodáskortól harmadik osztályos korig, a változás valószínűsíthetően nagyobb életkori különbség esetén mutatható ki statisztikailag; ezt más beszédparaméterekre is igazolta számos korábbi vizsgálat (mássalhangzók képzése, szupraszegmentális jellemzők, megakadásjelenségek, például Bóna 2015; Neuberger 2014; Beke–Horváth 2015; Grácsi et al. 2017; Horváth 2017; Vakula–Krepsz 2017). Feltételezhető, hogy az életkorral fejlődik a nyelvi kompetencia, de a performancia szintje nem feltétlenül lineárisan növekszik, stagnáló és ugrásszerűen fejlődő szakaszok váltogatják egymást, ennek nagy jelentősége van a pedagógiai gyakorlatban is (Gósy 2009). A 6 és a 34 KFM-pontot elérő gyermekek egy osztályba járnak, azonos követelményeket kell teljesíteniük. A nyelvi szint fejlettsége hatással lehet a tanulásra, illetve a tanultak írásbeli/szóbeli visszaadására, ezért a nyelvi performancia eltérő szintje kihathat az egész tanulási folyamat sikerességére.

Irodalom

Adamikné Jászó Anna 2006. *Az olvasás múltja és jelene*. Trezor Kiadó. Budapest.

Beke András – Horváth Viktória 2015. *Kisiskolások alaphangmagasságának variabilitása. Beszédkutatás 2015.* 133–147.

Boersma, Paul – Weenink, David 2013. *Praat: doing phonetics by computer.* <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>. (2017. július 4.)

- Bóna Judit 2015. 6–13 éves iskolások megakadásai különböző beszéd típusokban. *Anyanyelv-pedagógia* 2015/2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=569>. (2017. július 4.)
- Brown, Roger 1973. *A first language: the early stages*. Harvard University Press. Cambridge.
- Bunta, Ferenc – Bóna, Judit – Gósy, Mária 2016. HU-LARSP: Assessing Children's Language Skills in Hungarian. In: *Profiling Grammar: More Languages of LARSP*. Multilingual Matters Ltd. Bristol. 80–98.
- Chomsky, Noam 1979. *Reflections on Language*. Collins. Glasgow.
- Chomsky, Noam 1980. *Rules and Representations*. Columbia University Press. New York.
- Crystal, David 2003. *A nyelv enciklopédiája*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Faes, Jolien – Gillis, Joris – Gillis, Steven 2015. Syntagmatic and paradigmatic development of cochlear implanted children in comparison with normally hearing peers up to age 7. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology* 79: 1533–1540.
- Gerebenné Várbiro Katalin – Gósy Mária – Laczkó Mária 1992. *Spontán beszéd- megnyilvánulások szintaktikai elemzése DSS technika elemzésével*. Kézirat. Budapest.
- Gerebenné Várbiro Katalin 2009. *A spontán beszéd vizsgálatának hazai kérdései*. Előadás. Elhangzott: Beszédkutatás 2009. Budapest. 2009. október 16–17.
- Gósy Mária 1988. A szavak hangalakjának változása a gyermeknyelvben. *Beszédkutatás* '97. 1–39.
- Gósy Mária 2005. *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Gósy Mária 2009. Gyermek anyanyelvi kompetenciájáról. *Gyógypedagógiai Szemle* 2–3. http://www.prae.hu/prae/gyosze.php?menu_id=102&jid=24&jaid=310. (2017. július 4.)
- Gráczy Tekla Etelka – Krepsz Valéria – Neuberger Tilda 2017. *A z, sz, s hangok akusztikai szerkezete az anyanyelv-elsajátítás során*. Előadás. Elhangzott: MFFLT kongresszus, Budapest, 2017. június 17.
- Horváth Viktória 2006. A spontán beszéd és a beszédfeldolgozás összefüggései gyerekeknél. *Beszédkutatás* 2006. 134–146.
- Horváth Viktória 2017. Megakadásjelenségek és időzítési sajátosságok 6–9 éves gyermekek spontán narratíváiban. In: Bóna Judit (szerk.) *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban*. Eötvös Kiadó. Budapest (megjelenés alatt).
- Horváth Viktória – Imre Angéla 2009. A diszlexia tünetei a spontán beszédben. *Beszédkutatás* 2009. 240–255.
- Kas Bence – Lőrök József – Szabóné Vékony Andrea – Komárominé Kasziba Henrietta 2010. A korai nyelvi fejlődés új vizsgálóeszköze, a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár (KOFA) bemutatása és validitási vizsgálata. *Gyógypedagógiai Szemle* 2. http://www.prae.hu/prae/gyosze.php?menu_id=102&jid=32&jaid=469. (2017. július 4.)
- Krepsz Valéria – Gósy Mária 2017. Morfémaidőzítési sajátosságok az anyanyelv-elsajátításban. In: Bóna Judit (szerk.) *Új utak a gyermeknyelvi kutatásokban*. Eötvös Kiadó. Budapest (megjelenés alatt).
- Laczkó Mária 2011. Óvodások és kisiskolások spontán mondatalkotási folyamatai. *Magyar Nyelvőr* 4. <http://nyelvor.c3.hu/period/1354/135405.pdf>. (2017. július 4.)
- Laczkó Mária – Kovácsné Nagy Ibolya 2017. A digitális technika hatása alsó tagozatosok írási, helyesírási és fogalmazási készségére. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=666>. (2017. július 4.)
- Lee, Laura L. – Canter, Susan M. 1971. Developmental sentence scoring: A clinical procedure for estimating syntactic development in children's spontaneous speech. *Journal of Speech and Hearing Disorders* 36: 315–340.
- Miller, Jon F. – Chapman, Robin S. 1981. The relation between age and mean length of utterance in morphemes. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research* 24: 154–161.
- Neuberger Tilda 2014. *A spontán beszéd sajátosságai gyermekkorban*. ELTE Eötvös Kiadó. Budapest.
- Pléh Csaba 2006. A gyermeknyelv. In: Kiefer Ferenc – Siptár Péter (szerk.) *Magyar nyelv*. Akadémiai Kiadó. Budapest. 753–782.

- Pléh Csaba – Palotás Gábor – Lőrík József 2002. *Nyelvfejlődési szűrővizsgálat*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Ragnarsdóttir, Hrafnhildur – Simonsen, Hanne Gram – Plunkett, Kim 1999. The acquisition of past tense morphology in Icelandic and Norwegian children: an experimental study. *Journal of Child Language* 26 (3): 577–618.
- Rice, Mabel L. – Smolik, Filip – Perpich, Denise – Thompson, Travis – Rytting, Nathan – Blossom, Megan 2010. Mean length of utterance levels in 6-month intervals for children 3 to 9 years with and without language impairments. *Journal of Speech, Language and Hearing Research* 53 (2): 333–349.
- Sebestyén Tar Éva 2006. *A 3–6 éves kori fonológiai fejlődés kronológiai mintázata a magyarban*. Open Art. Budapest.
- Tavakoli, Mahiye – Jalilevand, Nahid – Kamali, Mohammad – Zarandy, Masoud Motasaddi 2015. Language sampling for children with and without cochlear implant: MLU, NDW, and NTW. *International Journal of Pediatric Otorhinolaryngology* 79: 2191–2195.
- Thordardottir, Elin 2016. Grammatical morphology is not a sensitive marker of language impairment in Icelandic in children aged 4–14 years. *Journal of Communicative Disorders* 62. 82–100.
- Vakula Tímea 2012. Diszlexiás gyermekek spontán beszédének vizsgálata. In: Navracsics Judit – Szabó Dániel (szerk) *Mentális folyamatok a nyelvi feldolgozásban*. Pszicholingvisztikai tanulmányok III. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 199–207.
- Vakula Tímea – Krepsz Valéria 2017. *Egyéni sajátosságok vizsgálata a spontán beszéd temporális szerkezetében*. Előadás. Elhangzott: A nyelv közösségi perspektívája. Nagyvárad. 2017. június 30.
- Verebélyi Gabriella 2013. Első osztályos, tanulásban akadályozott gyermekek spontán mondatalkotásának vizsgálata. *Educatio* 22/2: 254–264.

A kutatás a Bolyai János kutatási ösztöndíj támogatásával készült.

Horváth, Viktória

The grammatical structuredness of utterances in the narratives of children aged between 6 and 9

This study investigates the syntactic structuredness in the spontaneous narratives of children aged between 6 and 9, with the Developmental Sentence Scoring technique. The question of this research is what the grammatical complexity of children's utterances is like at given ages and how the structuredness of the utterances, the length of the narratives, and the speed of speech change year by year. The results show that compared to children aged between 6 and 8, children at the age of nine produce narratives of more words and these narratives are grammatically more complex. The investigation has found large individual differences between children. The level of language development can have an effect on learning and on the written/oral performance of the learnt material, moreover, the different language performance level might affect the successfulness of the learning process.

Kulcsszók: grammatikai szerkesztettség, közlésegségek fejlődési mutatója, narratívák, gyermek, spontán beszéd

Keywords: grammatical structuredness, Developmental Sentence Scoring, narratives, child, spontaneous speech

Az írás szerzője

Horváth Viktória

tudományos munkatárs MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

hvukij[kukac]freemail.hu